

УДК 37.013.42:316.362.1:[101.0 (477)+37(092)]

ПОГЛЯДИ ФІЛОСОФІВ ТА ПЕДАГОГІВ-КЛАСИКІВ НА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ І ВІДПОВІДАЛЬНЕ СТАВЛЕННЯ ДО БАТЬКІВСТВА

Оксана Смалько, Світлана Савчук

*Луцький педагогічний коледж***Анотація:**

У статті проаналізовано погляди філософів (Е. Роттердамський, Ж.-Ж. Руссо) та педагогів-класиків (Я. Коменський, І. Песталоцці, А. Макаренко, В. Сухомлинський, М. Стельмахович) на проблему формування відповідальності й відповідального ставлення до батьківства в студентській молоді. Наголошено, що актуальність порушеної проблеми визначається тим, що сім'я нині припиняє бути тим середовищем, яке виховує дитину, а молодь обмежує підготовку до майбутнього сімейного життя розв'язанням матеріальних питань і мало уваги приділяє відповідальному ставленню до майбутнього батьківства. Саме тому, на думку авторів статті, важливо процес підготовки молоді до виконання ролей батька / матері організувати, спираючись на провідні ідеї філософів і педагогів-класиків. У процесі наукової пошуку було використано такі методи дослідження, як: аналіз, синтез, узагальнення та систематизація. Поняття «відповідальність» розглянуто в статті як максимальне вираження суб'єктивної позиції людини в діяльності; добровільне покладення на себе обов'язків забезпечення умов її здійснення, гарантій її результату й готовності відповідати за будь-які наслідки. Підкреслено, що відповідальність формується й розвивається лише в соціальній взаємодії особистості та прямо пов'язана з наданням особистості свободи щодо ухвалення рішень з урахуванням індивідуальних та вікових особливостей. Відповідальне ставлення до батьківства розуміється як стійка внутрішня якість особистості (як елемент свідомості), що ґрунтується на усвідомленні нею власного життєвого вибору й готовності самостійно виконувати завдання, пов'язані з майбутнім сімейним життям, плануванням сім'ї, народженням та вихованням дітей, і відображає прийняття системи власної відповідальної залежності від членів своєї сім'ї та суспільства. Зазначено, що і філософи, і педагоги-класики наголошували на необхідності формування в молоді відповідальності як особистісної якості й відповідального ставлення до батьківства як особистісної й суспільної цінності.

Ключові слова:

відповідальність; батьківство; сім'я; студентство; відповідальне ставлення до батьківства; погляди філософів та педагогів-класиків на батьківство.

Аннотация:

Смалько Оксана, Савчук Светлана. Философы и педагоги-классики об ответственности и ответственном отношении к родительству.

В статье проанализированы взгляды философов (Е. Роттердамский, Ж.-Ж. Руссо) и педагогов-классиков (Я. Коменский, И. Песталоцци, А. Макаренко, В. Сухомлинский, М. Стельмахович) на проблему формирования ответственности и ответственного отношения к родительству у студенческой молодежи. Отмечено, что актуальность этой проблемы обусловлена тем, что семья перестает быть той средой, которая воспитывает ребенка, а молодежь ограничивает подготовку к будущей семейной жизни решением материальных вопросов и мало внимания уделяет ответственному отношению к будущему родительству. В процессе научного поиска были использованы такие методы исследования, как: анализ, синтез, обобщение и систематизация. Понятие «ответственность» рассматривается в статье как максимальное выражение субъективной позиции личности в деятельности; добровольное взятие на себя гарантий обеспечения условий ее осуществления, гарантий ее результатов и готовность отвечать за любые последствия. Под ответственным отношением студентов к родительству понимается устойчивое внутреннее качество личности (как элемент сознания), основанное на осознании личностью собственного жизненного выбора и готовности самостоятельно решать задачи, связанные с будущей семейной жизнью, планированием семьи, рождением и воспитанием детей. Оно также отражает принятие системы собственной ответственной зависимости от членов своей семьи и общества. Подчеркнуто, что и философы, и педагоги-классики акцентировали на необходимости формирования у молодежи ответственности как личностного качества и ответственного отношения к родительству как личностной ценности.

Ключевые слова:

ответственность; родительство; семья; студентство; ответственное отношение к родительству; взгляды философов и педагогов-классиков на родительство.

Resume:

Smalko Oksana, Savchuk Svitlana. The views of philosophers and classical educators on responsibility and responsible attitude to parenthood.

The article analyzes the views of philosophers (E. Rotterdam, J. Comenius, J. J. Rousseau, J. Pestalozzi) and classical educators (A. Makarenko, V. Sukhomlinsky, M. Stelmakhovich) on the issue of responsibility and responsible attitude to parenthood in student youth. It is noted that a certain problem is actualized by the fact that the family ceases to be a child-rearing environment, and young people limit the preparation for the future family life by solving material issues and pay little attention to the responsible attitude towards the future of parenthood. Therefore, it is important to organize the process of preparing young people for the role of father / mother on the basis of the leading ideas of philosophers and classical educators.

The purpose of the article is to analyze the views of philosophers and classical teachers' formation of responsibility and responsible attitude to parenthood.

In the course of scientific research, research methods were used: analysis, synthesis, generalization and systematization.

The concept of "responsibility" is designated as the maximum expression of the subjective position of the person in the activity; voluntary undertaking of guarantees to ensure the conditions for its implementation, guarantees of its results, willingness to be responsible for any consequences. Responsible attitude to parenthood in students is considered as a stable internal quality of a person (as an element of consciousness), based on a person's awareness of his own life choice and willingness to independently solve the problems related to future family life, family planning, birth and upbringing of children, and reflects the adoption of a system of his own responsible dependence on members of his family and society.

It is noted that both philosophers and classical educators focused on the need to form responsibility among young people as a personal quality and responsible attitude to parenthood as a personal value.

Key words:

responsibility; fatherhood; responsible attitude to fatherhood; the views of philosophers and classical teachers on parenthood; family; students.

Постановка проблеми. На сучасному етапі гостроти набуває проблема відповідальності розвитку українського суспільства особливої студентської молоді за наслідки своєї поведінки

в шлюбно-сімейних відносинах. Це пов'язано з тим, що сім'я нині припиняє бути тим середовищем, що виховує дитину, а молодь обмежує підготовку до майбутнього сімейного життя розв'язанням матеріальних питань і мало уваги приділяє відповідальному ставленню до майбутнього батьківства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему формування відповідальної поведінки порушено в працях таких учених, як І. Бех, Л. Виготський, М. Савчин, К. Хелькама та ін. Підготовку студентської молоді до майбутнього батьківства розглянуто в роботах Т. Алексєєнко, Н. Головатого, І. Дементьєвої, А. Капської, В. Кравець, Н. Юркевич та ін. Питанням підготовки студентства до усвідомленого батьківства присвячено дослідження О. Бартків, Л. Буніної, Т. Веретенко, Г. Лактіонової, Р. Овчарової та інших. У дисертаціях останніх років розкрито проблему формування готовності студентської молоді до створення сім'ї (А. Карасевич); відповідального ставлення до батьківства у молодого подружжя (О. Лещенко); зміст, форми, методи формування соціальної відповідальності в позанавчальній діяльності (В. Тернопільська) тощо. Попри спроби розв'язати окреслену проблему, вона й досі залишається недостатньо вивченою.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз поглядів філософів і педагогів-класиків на проблему формування в студентів відповідальності та відповідального ставлення до батьківства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз психолого-педагогічної літератури дав змогу нам розглянути поняття «відповідальність» як максимальне вираження суб'єктної позиції людини в діяльності; добровільне покладення на себе обов'язків забезпечення умов її здійснення, гарантій її результату й готовність відповідати за будь-які наслідки. З огляду на це, людина сама розглядає себе як відповідальну особу і сама визначає міру відповідальності, тому критерієм повноти привласнення особистістю відповідальності може слугувати узгодження необхідності з бажаннями й потребами особистості, тобто виникнення ініціативи. Якщо відповідальність поєднується з ініціативою, то необхідність стає внутрішньою спонукою самого суб'єкта [2].

Беручи до уваги погляди вчених (О. Бартків, О. Безпалько та ін.), під відповідальним ставленням до батьківства будемо розуміти стійку внутрішню якість особистості (як елемент свідомості), що ґрунтується на усвідомленні нею власного життєвого вибору й готовності самостійно виконувати завдання, пов'язані з майбутнім сімейним життям, плануванням

сім'ї, народженням і вихованням дітей, і відображає прийняття системи власної відповідальної залежності від членів своєї сім'ї та суспільства.

На сьогодні поширена концепція про два типи відповідальності: відповідальність першого типу – це коли особистість вважає відповідальною за події в житті саму себе; відповідальність другого типу – коли людина вважає відповідальними за все, що відбувається в її житті, інших людей або зовнішні обставини, інакше кажучи, – безвідповідальність.

Отже, зважаючи на викладене вище, доходимо висновку, що відповідальність формується й розвивається лише в соціальній взаємодії особистості та прямо пов'язана з наданням їй свободи щодо ухвалення рішень, з урахуванням індивідуальних та вікових особливостей.

Феномен відповідального ставлення до батьківства виник ще в античні часи й порізно виявлявся на кожному етапі розвитку людства, однак статусу важливого складника процесу виховання молодого покоління набув лише в епоху Відродження.

Погляди на формування батьківства були висловлені ще в працях Е. Роттердамського (XIV ст.). Саме в цей період з'явилися нові для того часу ідеї про підготовку жінок та чоловіків до відповідального батьківства. У цьому контексті філософ зазначав про необхідність піклування про дитину ще до її народження. Відповідно до цього майбутня матір не повинна вживати аніяку їжу, має оберігати себе від фізичних рухів, що можуть їй нашкодити [7].

Усталену систему підготовки до виконання батьківських ролей розкрито в наукових працях відомого чеського педагога XVII століття Я. Коменського, який зазначав: «... аж ніяк не можна вибачити, якщо шляхетні матері одразу після народження доручають своїх дітей безчесним, безбожним жінкам, ...оскільки тим самим дорогоцінна дитина наражається на ймовірну заразу, фізичну та духовну» [3]. На наше переконання, саме ця думка мислителя підкреслює необхідність свідомої підготовки матерів до виконання ними материнських обов'язків.

У XVIII столітті ідеї про відповідальне батьківство та гуманістичне ставлення до дитини висловив прихильних педагогіки вільного виховання Ж.-Ж. Руссо. Він наголошував на тому, що батьки народили дітей фізично, а тому вони повинні народити їх і духовно, та твердив, що жінки мають стати матерями, а чоловіки – батьками та чоловіками. Мислитель зазначав, що саме відповідальне батьківство та гуманне ставлення до дитини –

невіддільні складники умов, необхідних для вільного розвитку й природного виховання дитини [7].

У працях швейцарського педагога-новатора кінця XVIII – початку XIX ст. Й. Песталоцці також акцентовано на проблемі формування батьківства у молоді, на необхідності підготовки чоловіків та жінок до виконання батьківських обов'язків. Він наголошував, що «перше навчання дитини завжди є справою почуття, справою серця, справою матері...», тому джерелом її морального й релігійного виховання є природні стосунки, що існують між матір'ю та її дитиною [8].

Проаналізувавши погляди Е. Роттердамського, Я. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, доходимо висновку, що батьки мають відповідально ставитися до виконання своїх обов'язків щодо виховання дитини й догляду за нею до повноліття. Лише за таких обставин дитина від народження зможе реалізувати право на повноцінний розвиток і виховання в сім'ї. У цьому контексті актуальними є думки філософів про те, що, народжуючи дитину, батьки роблять це самовільно, не питаючи про це дитини, а тому на батьків покладається обов'язок створити всі умови, щоб вона була задоволена своїм становищем.

Проблема формування відповідального ставлення до батьківства хвилювала багатьох відомих педагогів кінця XIX – початку XX ст. Так, зокрема К. Ушинський мету виховання вбачав у свідомому процесі формування гармонійно розвиненої особистості – гуманної, чесною, справедливою, відповідальною, з почуттям власної гідності. Він наголошував на важливості сімейного виховання й необхідності підготовки молоді до свідомого виконання в майбутньому обов'язків батьків [12, с. 69].

Зі свого боку Х. Алчевська, П. Лесгафт, І. Огієнко твердили про необхідність створення «батьківських шкіл» для підвищення рівня знань батьків про культуру сімейного виховання, оскільки, як вони вважали, не всі батьки готові виконувати свої обов'язки [9].

Новий погляд на проблему формування відповідального ставлення до батьківства поширився на початку XX ст. і був пов'язаний зі змінами устроїв держави, де ніби й проголошувалась підтримка сім'ї, батьків та дітей, але насправді політика спрямовувалась на знецінення виховного впливу, цілісності, автономії сім'ї та надання пріоритету суспільним закладам виховання. У такий спосіб функції інституту батьківства, які передбачали накопичення й передачу національних цінностей, традицій українського народу, у цей

період були трансформовані відповідно до комуністичної ідеології. У цей час визнається пріоритет суспільного виховання над сімейним, оскільки через суспільну зайнятість сім'я переклала частину обов'язків щодо виховання дитини на заклади суспільного виховання – дошкільні навчальні заклади, школи тощо [9].

Значну увагу проблемі відповідальності та відповідального батьківства приділяв відомий педагог XX ст. А. Макаренко, який керувався у своїй роботі таким принципом: «Відповідальність перед дітьми – це відповідальність перед історією; сьогоднішні діти – це завтрашня історія, завтрашнє майбутнє людства, нашої великої справи» [5]. Аналізуючи виховання дітей у сім'ї, він наголошував на тому, що «сім'я припинила бути батьківською сім'єю. Жінки почали користуватись такими самими правами, як і чоловіки, права матері й батька стали рівними. Сім'я підкоряється не батьківському єдиновладдю, а являє собою колектив» [4]. У працях, присвячених проблемам виховання в сім'ї («Книга для батьків», «Лекції про виховання дітей»), педагог акцентував на значенні сім'ї в моральному й духовному становленні особистості, на важливій ролі батька й матері у вихованні дитини. Він підкреслював, що, «виховуючи дітей, нинішні батьки виховують майбутню історію нашої країни, а значить – історію світу» [4]. А. Макаренко твердив про відповідальність батьків у батьківстві і порівнював процес виховання дитини в сім'ї з надзвичайно відповідальною роботою.

У словах педагога – «виховати дитину правильно й нормально набагато легше, ніж перевиховати» – криється істина виховного процесу як такого, що заздалегідь спрямований на можливість завчасно піклуватися про умови соціуму, у яких відбувається просоціальний розвиток дитини [4].

А. Макаренко констатував, що сучасні діти – це майбутні батьки, і колись вони будуть виховувати своїх дітей, тому основи відповідального ставлення до батьківства закладаються вже в дитячому віці, чому служить поведінка їхніх батька та матері, які щодня, щогодини показують в усьому приклад своїм дітям і приклад того, як бути батьками також. Отже, як переконуємось, педагог визначив основні правила самовиховання батьків: наявність у батьків вимог до себе; наявність у батьків поваги до своєї сім'ї; необхідність контролювати кожен свій крок [4].

Глибоко питання формування відповідальності та відповідального ставлення до батьківства розглядав В. Сухомлинський. Він визначав відповідальність як цілісну моральну

якість людини, у якій інтегровані її духовні, психічні та психофізіологічні функції; як здатність особистості формулювати обов'язки, виконувати їх, здійснювати самооцінку і контроль шляхом залучення до суспільно корисної, пізнавальної та трудової діяльності, завдяки чому набувається морально-трудова досвід, утверджуються переконання, соціалізуються вчинки, розвивається сприйнятливості слова і прикладу [11].

У книзі «Батьківська педагогіка» В. Сухомлинський наголошував на необхідності вдосконалення батьківської особистості, її виховного потенціалу. Педагог звертав увагу, з одного боку, на підготовку батьків до виховних функцій, зазначаючи, що «насамперед треба піклуватися про педагогічну культуру батьків», а з іншого – на надання дітям потенціалу гідного батьківства: «Дорогі батьки та матері, давайте виховувати у своїх дітях моральну готовність до материнства та батьківства!» [11].

Не обійшла увагою проблему сімейного виховання та підготовки молоді до сімейного життя й українська народна педагогіка. Вагомий внесок у розвиток поглядів на виховання батьківства, на формування відповідального ставлення до батьківства зробив Г. Ващенко, у праці якого «Виховний ідеал» визначені загальнолюдські й національні цінності, які слід покласти в основу виховання української молоді, формування образу сім'янина, батька та матері. Педагог наголошував на тому, що «... здорова родина, у якій батьки люблять дітей, а діти з пошаною і любов'ю ставляться до батьків і живуть у згоді між собою, є основою здорового суспільного життя» [2].

У контексті проблеми формування відповідального ставлення до батьківства актуальними є праці М. Стельмаховича, присвячені сімейному вихованню, яке має ґрунтуватися на досягненнях народної педагогіки з її традиціями, цінностями та ідеалами. Педагог підкреслював, що в українській народній педагогіці спрямованість та зміст виховання визначають принципи народного та родинного виховання, які є пріоритетними у вихованні в сім'ї. Серед цих принципів провідними є: принцип гуманізму, любові, поваги до людини, до праці, принцип

взаємності обов'язків батьків та дітей, слухняності й виконання вимог батьків; принцип дотримання гігієни в процесі розвитку дитини; принцип надання можливості дитині бути самостійною; принцип відсутності свавільних дій з боку батьків, відповідності слів та дій батьків, їх відвертості та чесності у взаємодії з дитиною; принцип прийняття дитини як особистості, яка має право на власну думку [10].

У сучасній Україні відбуваються значні зміни в ставленні до сім'ї, до родинного виховання, до виконання обов'язків батьків, у відродженні національної системи виховання. Розвиток політичної, економічної, соціальної систем у державі впливає на функціонування української родини, через що виконання сім'єю та інститутом батьківства своїх функцій ускладнюється й потребує розв'язання багатьох проблем.

Висновки. З огляду на викладене вище, доходимо висновку, що вивченню проблеми відповідальності та відповідального ставлення до батьківства приділялося багато уваги в різні історичні періоди. Батьківство з найдавніших часів було предметом аналізу філософської та педагогічної думки, але важливим складником виховання особистості його було визнано лише в епоху Відродження. У той час батьківство екстраполювалося винятково у вимогливість щодо дотримання обов'язків дітей стосовно своїх батьків. Уже наприкінці XVIII – на початку XIX ст. у суспільній свідомості міцно утвердилася дитиноцентрична орієнтація, яка зробила любов батьків однією з провідних моральних цінностей суспільства і, відповідно, усвідомлення батьками свого обов'язку щодо виховання дитини як важливого чинника відповідального батьківства. З кінця XX ст. серед науковців та суспільних діячів Західної Європи, України актуалізувався інтерес щодо відповідального ставлення до батьківства як феномену сучасного суспільства, що було зумовлено соціальними й гуманітарними катаклізмами. Сьогодні, коли цінності інституту сім'ї зводяться нанівець, порушена в статті проблема потребує подальшого більш глибокого вивчення.

Список використаних джерел

1. Бартків О. С. Формування у студентів відповідального ставлення до батьківства як один з шляхів подолання сімейного насилля. *Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей*: збірник матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. / за заг. ред. проф. О. Кікінезді. Тернопіль, 2014. С. 274–276.

References

1. Bartkiv O.S. (2014). Formation of students' responsible attitude to parenthood as one of the ways to overcome domestic violence. *Childhood without violence: society, school and family in defense of children's rights: a collection of materials of international. scientific-practical conf.* / ed. by prof. O. Kikinezhd. Ternopil, P. 274–276. [in Ukrainian].

2. Ващенко Г. Виховний ідеал: підручник для педагогів, виховників, молоді та батьків. Полтава: Полтавський вісник, 1994. 191 с.
3. Коменский Я. Педагогическое наследие. Москва: Просвещение, 1987. 476 с.
4. Макаренко А. С. Книга для батьків. Київ: Рад. шк., 1972. 260 с.
5. Макаренко А. С. Трудовое воспитание. Москва: Просвещение, 1964. 247 с.
6. Мосіященко В. А. Українська етнопедagogіка: навч. посіб. для студентів пед. навч. закладів. Глухів: РВВ ГДПУ, 2001. 172 с.
7. Педагогика: большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. Минск: Современное слово, 2005. 720 с.
8. Песталоцці Й. Г. Вибрані педагогічні твори: у 2 т. Москва: Педагогика, 1981. Т. 1. 336 с.
9. Смалько О. Формування у студентів закладів вищої освіти відповідального ставлення до батьківства в процесі позааудиторної виховної роботи: монографія. Луцьк: АКВА ПРІНТ, 2017. 140 с.
10. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. Київ: ІЗМН, 1997. 232 с.
11. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. Київ: Рад. шк., 1978. 263 с.
12. Ушинський К. Д. Про сімейне виховання. Київ: Рад. шк., 1974. 150 с.
2. Vashchenko G. (1994). Educational ideal: a textbook for teachers, educators, youth and parents. Poltava: Poltava Herald. 191 p. [in Ukrainian].
3. Comenius J. (1987). Pedagogical heritage. Moscow: Enlightenment, 1987. 476 p. [in Russian].
4. Makarenko A.S. (1972). A book for parents. Kyiv: Rad. school. 260 p. [in Ukrainian].
5. Makarenko A.S. (1964). Labor education. Moscow: Enlightenment, 1964. 247 p. [in Russian].
6. Mosiyashchenko V.A. (2001). Ukrainian ethnopedagogy: textbook. way. for students of ped. institutions. Glukhiv: RVV GDPU. 172 p. [in Ukrainian]
7. Pedagogy: a large modern encyclopedia / comp. ES Rapatsevich. Minsk: Sovremennoe slovo, 2005. 720 p/ [in Russian].
8. Pestalozzi J.G. (1981). Selected pedagogical works: in 2 volumes. Moscow: Pedagogy. Vol. 1. 336 p. [in Russian].
9. Smalko O. (2017). Formation of students of higher education institutions a responsible attitude to parenthood in the process of extracurricular educational work: a monograph. Lutsk: AQUA PRINT. 140 p. [in Ukrainian].
10. Stelmakhovych M.G. (1997). Ukrainian folk pedagogy. Kyiv: IZMN. 232 p. [in Ukrainian].
11. Sukhomlinsky V.O. (1978). Parental pedagogy. Kyiv: Rad. shk.. 263 p. [in Ukrainian].
12. Ushinsky K.D. (1974). On family education. Kyiv: Rad. school, 1974. 150 p. [in Ukrainian]

Відомості про авторів:**Смалько Оксана Василівна**Луцький педагогічний коледж
проспект Волі, 36, м. Луцьк,
Волинська обл., 43000, Україна**Савчук Світлана Василівна**Луцький педагогічний коледж
проспект Волі, 36, м. Луцьк,
Волинська обл., 43000, Україна

doi: 10.33842/2219-5203-2020-1-24-25-29

*Матеріал надійшов до редакції 11. 08. 2020 р.
Прийнято до друку 08. 10. 2020 р.***Information about the authors:****Smalko Oksana Vasylivna**Lutsk Pedagogical College
Volia Avenue, 36, Lutsk,
Volyn region, 43000, Ukraine**Savchuk Svitlana Vasylivna**Lutsk Pedagogical College
Volia Avenue, 36, Lutsk,
Volyn region, 43000, Ukraine

doi: 10.33842/2219-5203-2020-1-24-25-29

*Received at the editorial office 11. 08. 2020.
Accepted for publishing 08. 10. 2020.*